

НАПРЯМИ ОПТИМІЗАЦІЇ РОБОТИ БАНКІВ ЩОДО УПРАВЛІННЯ КРЕДИТНИМ РИЗИКОМ

Олена МАЛАХОВА

Розглянуто економічну природу та основні способи запобігання виникненню кредитних ризиків, а також сформульовано теоретичні засади розробки банками алгоритму діагностики позичальників в умовах розвитку ринкових відносин в Україні.

The economic nature and basic methods of prevention of credit risks appearing are considered, and also the theoretical bases of diagnostics algorithm development of borrowers within market relations development in Ukraine carried by the banks are formulated.

В умовах розвитку ринкових відносин в Україні, основними макроекономічними завданнями кредитування банками підприємницької діяльності є: сприяння раціоналізації виробництва і збуту; збільшення обсягів необхідної на ринку продукції; отримання максимального прибутку при мінімальних витратах. Втім практична реалізація указаних завдань супроводжується багатьма труднощами, пріоритетною серед яких є підвищена ризиковість банківського бізнесу пов'язана, перш за все, із можливістю неповернення коштів. Тому кредитні операції на сьогодні є достатньо дорогими в силу високого рівня ризиків і відповідних витрат для комерційних банків, і тому екстенсивний шлях розвитку кредитного ринку має поступитися місцем інтенсивному, за якого набуває значення передусім якість кредитних операцій. За таких обставин особливого значення набуває діяльність комерційного банку щодо забезпечення повернення виданих позичок, позаяк саме від ефективності її організації на мікрорівні в частині унеможливлення ризиків залежить його прибутковість, а відтак і поступальний динамічний розвиток.

Теоретичні та практичні аспекти банківського кредитування суб'єктів господарювання знайшли відображення у науковому доробку таких вітчизняних та зарубіжних науковців, як В. Геєць, О. Дзюблюк, С. Ілляшенко, В. Лагутін, А. Мороз, П. Грабовий, Н. Єндоронова, О. Лаврушина, Ю. Коробова та ін. Продовжуючи дослідження цих учених, вважаємо за доцільне подальше поглиблення теоретичних засад та обґрунтування практичних рекомендацій щодо діяльності банків в частині унеможливлення кредитного ризику в умовах розвитку ринкових відносин в Україні.

Для оптимізації діяльності банків щодо управління кредитним ризиком, на наш погляд, слід звернути увагу на вирішення таких завдань: 1) вивчення загальних аспектів організації банками та практичної реалізації управління кредитним ризиком; 2) обґрунтування необхідності вдосконалення діючої системи оцінки кредитоспроможності позичальників; 3) формування якісно нового алгоритму діагностики позичальників як способу оптимізації кредитного ризику.

Аналіз діяльності комерційних банків щодо забезпечення повернення наданих кредитів

свідчить про позитивні тенденції, позаяк частка проблемних кредитів у кредитному портфелі банків за 2006 рік у порівнянні з аналогічним показником 2001 року значно скоротилася (на 4,7 %) і становила лише 1,8 % (табл. 1.). Однак цілком очевидно, що наявність у кредитному портфелі прострочених та сумнівних кредитів обумовлена, перш за все, високою ризиковістю кредитних операцій комерційних банків та потребує додаткових заходів запобігання або унеможливлення кредитних ризиків в частині провадження ефективного управління.

Зазначені моменти обумовлюють необхідність дослідження економічної сутності ризиків та факторів, що можуть призвести до їх появи у банківській діяльності, оскільки ступінь їхнього впливу на спроможність банків забезпечувати реальний сектор економіки грошовими ресурсами настільки значний, що банкам необхідно зосереджувати увагу на пошук ефективних методів та інструментів управління можливими ризиками з метою їх мінімізації. Саме відсутність однозначного тлумачення ризиків та єдиної загальноприйнятої класифікації, притаманних банківській діяльності ускладнює реалізацію на практиці ефективного управління кредитними ризиками, позаяк важливою з точки зору реалізації банками механізму кредитного забезпечення підприємницької діяльності є адекватна, з позицій системного підходу дефініція ризику.

Загалом ризик визначається як усвідомлена можливість небезпеки виникнення непередбачених втрат очікуваного прибутку, майна, грошей у зв'язку з випадковими змінами умов

економічної діяльності, несприятливими обставинами [1, 396]. Вітчизняний дослідник С. Ілляшенко стверджує: "ризик – це можливість або загроза відхилення результатів конкретних рішень чи дій від очікуваних" [2, 10]. Згідно іншого підходу, який найчастіше зустрічається в літературних джерелах, ризик визначається як вартісне вираження імовірності події, що викликає втрати [3, 251; 4, 154; 5, 27]. Незважаючи на відмінності у трактуванні ризику як дефініції, спільними рисами, з нашої точки зору, є: 1) наявність невизначеності; 2) існування альтернатив і необхідність вибору; 3) ймовірність втрат в частині прибутку.

У розрізі банківських кредитних операцій, спрямованих на задоволення виробничих потреб суб'єктів підприємницької діяльності, виділяють окремий ризик – кредитний, тобто ризик несплати позичальником основного боргу (суми наданої позички) і відсотків, які належать сплаті банку за користування кредитом у терміни, визначені у кредитному договорі. Несплата процентів за позикою здатна спричинити неотримання прибутку банку від кредитної діяльності, неповернення ж самого кредиту викликає появу прямих збитків та можливу втрату банківського капіталу. Обидва наслідки неплатежів за кредитною угодою є вкрай небажаними для банку, позаяк це може призвести в майбутньому до скорочення ресурсної бази, а відтак і спроможності банку щодо кредитного забезпечення суб'єктів господарювання.

У Методичних вказівках НБУ з інспектування банків "Система оцінки ризиків", кредитний ризик визначається як "наявний або

Таблиця 1

Динаміка структури заборгованості за кредитами, наданими банками в економіку України*

Показник	Станом на:					
	01.01. 2002	01.01. 2003	01.01. 2004	01.01. 2005	01.01. 2006	01.01. 2007
Кредитний портфель, млн. грн.	28373	42035	67835	88579	143418	245226
Проблемні кредити (прострочені та сумнівні), млн. грн.	1863	2113	2500	3145	3379	4456
Частка проблемних кредитів у кредитному портфелі, %	6,5	5,0	3,7	3,6	2,6	1,8

*Джерело: Бюлетень НБУ. - 2007. - № 2.

потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неспроможність сторони, що взяла на себе зобов'язання, виконати умови будь – якої фінансової угоди із банком або в інший спосіб виконати взяті на себе зобов'язання” [6].

Слід зазначити, що характеризуючи кредитні ризики, перш за все, значну увагу потрібно зосередити саме на особливостях їх виникнення, які безпосередньо пов'язані із послідовною реалізацією етапів кредитного процесу. Як зазначалося вище, саме основою організації даного процесу як з економічної, так і з юридичної точки зору, є дотримання умов та принципів укладення кредитної угоди. Тому, досліджуючи природу виникнення кредитних ризиків та ймовірності втрат у банківській діяльності, ми вважаємо, що такі втрати, насамперед, пов'язані із недотриманням параметрів та етапів заключення кредитної угоди.

Таким чином, під кредитними ризиками, на наш погляд, слід розуміти ймовірність виникнення збитків внаслідок недотримання суб'єктами кредитних відносин параметрів кредитної угоди, що в цілому може призвести до неповернення основного боргу та сплати відсотків за ним. Очевидно, що кредитні ризики у прояві своєї сутності органічно поєднують всі види ризиків банківської діяльності. Однак, саме кредитні ризики, внаслідок пріоритетності та високої прибутковості кредитних операцій, є визначальними у діяльності вітчизняних і зарубіжних країн. Водночас неправильно сформовані цілі та пріоритети кредитної політики у сфері розподілу кредитних ресурсів, розміщення їх у надто ризикові кредитні справи можуть стати чинниками збиткової діяльності та отримання банком значної шкоди, межі якої значно виходять за рамки лише прямих збитків від неповернення позичальником боргу.

Впровадження в Україні нагляду за діяльністю банків на основі оцінки якості управління ризиками (COP), зокрема кредитними, та оголошення курсу на підвищення ефективності роботи банків шляхом зменшення їх витрат обумовлюють необхідність розробки страте-

гічних орієнтирів щодо ризиків, методичної підтримки в напрямі забезпечення ефективності управління кредитними ризиками банків. В сучасних умовах при формуванні банками стратегії управління ризиками доцільним є не тільки врахування впливу ризиків на капітал банку, але й визначення обсягів реальних витрат на застосування методів регулювання, а також втрат та втраченої вигоди при здійсненні кредитних операцій.

Незалежно від своєї структури, кожна система управління ризиками має включати такі етапи: 1) виявлення ризику; 2) вимірювання ризику; 3) контроль ризику; 4) моніторинг ризику [6]. Втім цілком очевидно, що організація діяльності банку щодо забезпечення повернення позичок є досить складним та багатограним процесом, оскільки потребує безперервного аналізу конкретної ситуації, прийняття оптимальних управлінських рішень з точки зору заходів впливу на сам ризик та на рівень уразливості (експозиції) банку до такого ризику. За таких обставин банки повинні намагатися створити комплексну систему управління ризиками, яка б належним чином забезпечувала надійний процес виявлення, оцінки, контролю та моніторингу на всіх щаблях організаційної структури, в тому числі з урахуванням взаємного впливу різних видів ризиків, а також вирішувала питання конфлікту завдань між необхідністю отримання доходу та мінімізацією ризиків.

В цілому управління кредитним ризиком можна розглядати як сукупність заходів, спрямованих на мінімізацію витрат з метою встановлення оптимального співвідношення доходності та ризику. Метою такої діяльності є створення умов захисту кредитора шляхом встановлення лімітів та диверсифікації строків позик, провадження належної аналітичної діагностики фінансового стану позичальника, яка повинна передбачати аналіз грошових потоків клієнта та комплексний аналіз його кредитоспроможності, вибір оптимальної форми забезпечення кредиту.

Головним завданням комплексної системи управління кредитними ризиками є визначен-

ня ступеня допустимості та виправданості того чи іншого ризику і прийняття практичного рішення, спрямованого або на використання ризикових ситуацій, або на вироблення системи заходів, що зменшують небезпеку виникнення збитків банку від проведення тієї чи іншої операції.

Як і будь-який інший процес, система управління кредитними ризиками повинна базуватися на загальних принципах, серед яких, з нашої точки зору, необхідно виокремити: виявлення і оцінка зон кредитного ризику із прогнозуванням можливих збитків та їх обсягів; розрахунок та резервування коштів, передбачених для покриття можливих втрат, пов'язаних із кредитною діяльністю; визначення обов'язків банківських фахівців і відповідальності за дотримання ними внутрішньобанківської стратегії управління ризиками; здійснення поточного контролю за операціями ризикового характеру з метою координації дій структурних підрозділів банку.

Ми переконані, що позитивний результат у питанні реалізації діяльності банку щодо повернення позичок має забезпечувати певна організаційна структура, позаяк даний процес повинен охоплювати всі структурні щаблі банку – від вищого керівництва банку до рівня, на якому безпосередньо приймається ризик. Відтак даний алгоритм повинен детально регламентуватися у відповідних внутрішньобанківських документах, а саме - у Положенні про кредитну політику та Регламенті роботи банку щодо кредитного забезпечення підприємницької діяльності, які в цілому повинні бути затверджені у відповідності до обраної банком стратегії корпоративного управління з урахуванням спектру та складності здійснюваних ним операцій.

Загалом комплексна система управління кредитними ризиками повинна складатися із таких взаємозв'язаних етапів: 1) ідентифікація (розпізнання) кредитного ризику; 2) якісна та кількісна оцінка кредитного ризику; 3) вибір методів впливу на ризик; 4) контроль і коригування результатів. Так, ідентифікація (розпізнання) кредитного ризику – початковий етап

процесу управління кредитним ризиком, спрямований на одержання необхідної інформації про структуру та властивості об'єкта ризику. Даному етапу характерне виявлення причин та факторів ймовірності виникнення ризику. Саме на цьому етапі від обсягів та якості зібраної інформації про потенційного позичальника, її вичерпності та достовірності залежить адекватність рішень на наступних стадіях.

Основні причини ймовірності виникнення кредитних ризиків, з нашої точки зору, необхідно розглядати у розрізі суб'єктів кредитних відносин, оскільки вони можуть бути обумовленими, з одного боку – неналежною організацією діяльності банку щодо реалізації кредитного процесу, так і неспроможністю позичальника за певних обставин дотримуватися умов кредитної угоди – з іншого. Розмежування причин виникнення кредитних ризиків у розрізі суб'єктів кредитних відносин подано у таблиці 2.

З даної таблиці випливає, що першопричини появи кредитних ризиків в однаковій мірі можуть виникати як у кредитора, так і у боржника. Крім того, рівень кредитного ризику може значно збільшуватися, якщо: 1) проблемні позики виникають раптово та наперекір очікуванням; 2) в сфері кредитування розробляються та втілюються нові задачі, кредитні послуги, котрі не відповідають досвіду банку і не мають базового потенціалу виконання; 3) керівництво банку не спроможне вжити необхідних та негайних заходів управління кредитним портфелем з метою уникнення надто ризикової кредитної політики, яка може призвести до фінансових збитків; 4) існуючий порядок діяльності банку або недосконалість законодавства обмежує прийняття певних оптимальних для конкретних ситуацій заходів щодо зменшення кредитних вкладень банку.

До факторів появи труднощів з поверненням кредиту, що лежать поза межами контролю банку, слід віднести: погіршення економічної кон'юнктури, що враховує макроекономічні проблеми (спад, криза виробництва, інфляція, стагфляція, криза неплатежів, котрі утруднюють, а подеколи й не уможливають підприємницьку

Таблиця 2

Причини виникнення кредитних ризиків

<i>Причини появи кредитних ризиків, що здатен спровокувати банк</i>	<i>Причини виникнення кредитних ризиків, що залежать від позичальника</i>
1. Необґрунтовано ліберальне ставлення до позичальника при розгляді заявки на отримання кредиту	1. Слабке та безвідповідальне керівництво підприємством, недобросовісна конкуренція та діяльність інших банків.
2. Неякісне провадження оцінки кредитоспроможності позичальника внаслідок недостатнього професіоналізму банківських спеціалістів або відсутності чіткої методики проведення оцінки фінансового стану позичальника	2. Погіршення якості продукції, товарів та послуг, помилки в маркетинговій діяльності, оцінці ринків збуту продукції суб'єктів господарювання
3. Помилки в оцінці забезпечення позики внаслідок завищення його ринкової вартості, ліквідності, тощо	3. Послаблення з боку позичальника власного контролю за станом фінансових ресурсів, котре проявляється: 1) у зростанні дебіторської заборгованості, невиробничих витрат; 2) у затримці строків трансформації матеріальних цінностей у грошові; 3) у недоотриманні доходів для покриття заборгованості.
4. Неповне відображення у кредитному договорі умов, що забезпечують інтереси банку щодо повернення позики та сплати відсотків за нею повною мірою	4. Невиконання контрактів позичальником або його контрагентом (постачальником сировини, діловим партнером або замовником).
5. Відсутність контролю за позичальником у період користування кредитом та погашення позики (проведення обстежень, перевірок використання кредиту та стану забезпечення позики, контроль поточної фінансової діяльності клієнта тощо)	5. Неотримання доходів для покриття заборгованості фізичними особами-позичальниками
6. Надмірне розширення або швидке збільшення обсягів кредитних операцій, а саме: надання позик в обсягах, що не відповідають капіталу банку; розширення кредитної діяльності на регіони та сфери, не знайомі банку або для функціонування в котрих банк недостатньо оснащений тощо.	6. Навмисне порушення позичальником умов кредитного договору.

діяльність суб'єктів господарювання); зміну політичної ситуації в країні, що вочевидь, може призвести до: а) невиконання кредитних угод, затримки або відмови від виплат позичальниками з політичних міркувань; б) конфіскації активів позичальників через політичні причини; зміну законодавства країни тощо; форс – мажорні обставини природного характеру.

Власне на цьому етапі здійснюється виявлення та розуміння наявного ризику або ризиків, що можуть виникнути при провадженні конкретної кредитної операції. З нашої точки зору, саме ефективне провадження виокремленого етапу управління кредитним ризиком в контексті оптимізації відносин банків із суб'єктами підприємництва є визначальною умовою щодо

реалізації механізму кредитного забезпечення підприємницької діяльності.

Наступним етапом діяльності банку щодо повернення позик є якісна та кількісна оцінка кредитного ризику. На цьому етапі здійснюється кількісний розрахунок та якісний аналіз виявлених ризиків, у ході якого визначаються ймовірність та розмір можливих збитків або недоодержаних прибутків. Вказаний аналіз повинен здійснюватись як на рівні банківської установи в цілому, так і на рівні окремих підрозділів, та включати виявлення, вимірювання і оцінку всіх видів ризиків, в тому числі зв'язок та взаємний вплив між різними видами ризику.

Якісне оцінювання ризиків полягає в отриманні достатньо повної та наближеної до дій-

ності інформації щодо фінансових можливостей позичальника та його намірів у частині повернення боргу. Як правило, якісна оцінка ризиків базується на таких характеристиках позичальника: якість управління та діяльність керівництва підприємства; надійність внутрішнього контролю, дотримання договірних зобов'язань; стан платіжної дисципліни; перспективи розвитку підприємства тощо. Для виявлення якісних характеристик ризику досить важливим є визначення цілей та розміру отримання кредиту, оскільки поєднуючи дані параметри позики та характер ведення бізнесу потенційного клієнта (галузь або сферу, в якій працює позичальник; економіко – правову форму організації підприємницької діяльності) банк певною мірою може визначити чи здатен він прийняти на себе даний обсяг ризику.

Для проведення кількісної оцінки кредитного ризику у банківській діяльності можуть застосовуватись ряд методів: метод аналогій; експертний метод; врахування кредитного ризику при обчисленні ставки відсотка. Однак кожен із вказаних методів має ряд недоліків. Так, згідно методу аналогій, для аналізу ризику, яким може бути обтяжена кредитна операція, використовують дані про наслідки впливу несприятливих чинників ризику подібних за суттю кредитних операцій, що були виконані раніше. У розвинених країнах при використанні аналогів застосовують бази даних, які формуються на матеріалах коментарів щодо тенденцій у найважливіших зонах ризику, пошукових робіт та знань фахівців стосовно чинників ризику. Відсутність таких джерел інформації у діяльності комерційних банків в Україні фактично унеможлиблює застосування такого методу оцінки кредитних ризиків на практиці. Втім більшість експертів вважають, що навіть у найпростіших і найвідоміших випадках невадлого кредитування досить важко створити досить вичерпний та реалістичний перелік можливих невдач.

Експертний метод, який останнім часом набув широкого застосування у банківській практиці в Україні, базується на опитуванні думок певної кількості фахівців (експертів)

з подальшою обробкою інформації. Для виявлення кількісних ознак кредитного ризику застосовують правило “шести Сі”, базовою основою якого є відповідна схема кредитного аналізу. Однак, для даного методу характерний високий рівень суб’єктивізму, оскільки процес аналізу при експертному методі знаходиться в більшості випадків у сфері інтуїції фахівця.

Застосування методу “врахування кредитного ризику при обчисленні ставки відсотка” базується на встановленні фундаментального зв’язку між ризиком та доходом, оскільки вважається, що відсоток за кредитами повинен компенсувати часову вартість грошей та ризик неповернення позики. Використовуючи певні формули, правила операцій з ймовірностями і враховуючи те, що кредитний ризик є результатом взаємодії декількох ризиків, даний метод дозволяє обрахувати ставку відсотка за кредитами з різним рівнем ризиковості. Втім цілком очевидно, що проблема полягає в тому, що досить важко точно оцінити рівні складових ризиків і тому для цього, як правило, використовують метод експертних оцінок. Варто зауважити, що застосування на практиці даного методу кількісної оцінки кредитного ризику потребує певного програмного забезпечення і достатньо високого рівня професіоналізму та фахової підготовки експертів.

Отже, вищевказані методи слугують основою для визначення впливу окремих факторів кредитного ризику та дозволяють оцінити кредитний ризик з урахуванням різних аспектів. Однак, через те, що фактори впливу мають різну природу вивести одну агреговану величину на математичному рівні практично неможливо. З цього приводу, за доцільне видається розробка науково-обґрунтованої єдиної методики оцінки кредитного ризику, яка в цілому повинна охоплювати, з одного боку - якісні характеристики кредитного ризику, так і схеми виявлення та обрахунку кількісних ознак – з іншого.

Загалом у результаті такої оцінки ризиків можна дійти висновку, що ризики даного банку не відповідають чи перестали відповідати обраним параметрам та завданням, або що об-

рані параметри ризиків не відповідають або перестали відповідати кредитній політиці та стратегії банку.

Наступним, не менш важливим, етапом управління кредитним ризиком є вибір методів впливу на ризик, метою провадження якого є мінімізація його в майбутньому. Звичайно припускається декілька способів зниження ризику, тому виникає проблема оцінки порівняльної ефективності методів впливу з вибором найкращого. Власне на цьому етапі перед банківською установою постає вибір: прийняти кредитний ризик (це має бути узгоджене із кредитною політикою банку, із вирішенням проблеми ризик – дохідність) або оптимізувати його. При цьому відмова від ризикового кредиту зводиться до нуля, однак при цьому останній втрачає доходи за даною операцією.

В залежності від сфери впливу ризиків на діяльність банку методи впливу на кредитний ризик слід розмежовувати на зовнішні і внутрішні (рис. 1.)

Зовнішні способи зниження ризику дозволяють банку розподілити ризик серед головних суб'єктів кредитних відносин чи, наприклад, передати його страховій компанії, або передати відповідальність за кредитний ризик (повністю чи частково) комусь іншому.

Розподіл ризику полягає в тому, щоб, наприклад, покласти певну частку відповідальності за ризик на того співучасника кредитного проекту (в рамках банківського консорціуму), який краще, ніж інші, здатний його контролювати. Досить поширеним за кордоном є такий спосіб захисту від кредитного ризику як продаж кредитів, оскільки банк, виходячи з проведеної ним оцінки кредитного портфеля, може продати певну частину наданих кредитів іншим інвесторам. Ефект від здійснення таких операцій очевидний: по-перше, за рахунок продажу активів з низькою прибутковістю звільнюються ресурси для фінансування більш прибуткових активів; по-друге, продаж активів уповільнює зростання банківських активів, що допомагає

Рис. 1. Класифікація способів оптимізації кредитного ризику

керівництву банку досягти кращого балансу між збільшенням банківського капіталу та ризиком, пов'язаним із кредитуванням; по-третє, таким чином зменшуються відповідні статті балансу банку, які характеризують його діяльність не з кращого боку.

Зовнішнє страхування кредитів – це особлива форма страхового захисту прав кредиторів, яка дозволяє банкам уникнути можливих втрат від збитків на випадок невиконання вимог за кредитними операціями. Об'єктом при кредитному страхуванні виступає відповідальність позичальника, який з певних причин не виконав свої договірні зобов'язання. На сьогодні зовнішнє страхування кредитів представлено двома видами: страхування кредитів (страхувальником у цьому разі виступає банк, банк перекладає ризик на страховика і є одночасно страхувальником та застрахованим) та страхування відповідальності позичальника за непогашення кредиту (страхувальником тут виступає боржник, який страхує кредит на користь свого кредитора). Даний метод мінімізації ризиків досить широко застосовується у практичній діяльності комерційних банків в Україні, оскільки дозволяє певною мірою розподілити ризик між усіма суб'єктами кредитних відносин, що в кінцевому підсумку призводить до оптимізації взаємин банків із позичальниками.

Вимоги щодо надання забезпечення – це метод впливу на кредитний ризик, що дозволяє банку у разі неповернення позики повністю або частково компенсувати витрати за кредитними операціями. Загальновідомо, що вимоги банків щодо забезпечення можуть бути різних видів: застава (майно, майнові права, цінні папери); гарантії; поручительства (банків, суб'єктів господарювання); тощо (свідоцтва страхових компаній, вимоги за заробітною платою). Нині перелік вимог банків щодо забезпечення позик значно розширився і включає в себе товарно-матеріальні цінності (сировина, напівфабрикати, комплектуючі вироби, готова продукція), рухоме і нерухоме майно, цінні папери, застава рахунків до оплати тощо. Слід зазначити, що в зарубіжній практиці при визначенні предметів

застави комерційні банки висувають досить жорсткі умови: можливість швидкої реалізації майна; стабільність ринкових цін на предмети застави при одночасному збереженні ними своїх споживчих властивостей; чітке юридичне оформлення прав кредитора на володіння майном, що віддається в заставу; забезпечення надійного збереження предметів застави.

Водночас використання вимог банку щодо забезпечення позики повністю не знімає ризику, тому не слід вважати процес кредитування процесом обміну кредиту на забезпечення. По суті справи, забезпечення мінімізує кредитний ризик, воно надає можливість кредитору збільшити свої шанси щодо отримання коштів за своїми вимогами у випадку несплати суми боргу. Також спрацьовує психологічний фактор: навіть якщо позичальник отримав позичку, він не захоче у більшості випадків втрачати свої власні цінності, тобто фактично даний метод слугує додатковим стимулом для повернення позики, оскільки вартість заставленого майна зазвичай більша, ніж обсяг наданої позики.

Внутрішні засоби оптимізації кредитного ризику досить різноманітні і стосуються, в основному, внутрішньобанківського кредитного менеджменту. Слід зазначити, що управління кредитним ризиком банку здійснюється на двох рівнях відповідно до причин його виникнення – на рівні кожної окремої кредитної операції та на рівні кредитного портфеля банку в цілому. На рівні окремого кредиту управління передбачає: аналіз кредитоспроможності клієнта, його структурування та документування і відповідно контроль за ходом використання та погашення позики. Особливість методів управління ризиком на рівні окремої кредитної операції полягає в необхідності їх послідовного застосування, оскільки ці прийоми є етапами процесу кредитування. Якщо на кожному етапі поставлено завдання мінімізації кредитного ризику, то їх правомірно розглядати як методи управління ризиком окремого кредиту.

Оцінка кредитоспроможності позичальника передбачає здійснення якісної і кількісної оцінки позичальника з метою оцінки ступе-

ня кредитного ризику. Межі вивчення банком кредитоспроможності клієнтів залежать від розміру позички, терміну позички, результатів минулої діяльності позичальника, забезпечення кредиту (яка форма забезпечення передбачається), взаємовідносин банку з клієнтом. Оцінка кредитоспроможності позичальників – процес доволі складний, що вимагає від банківських працівників глибоких економічних знань, аналітичного мислення, вміння визначати та оцінювати тенденції в господарській діяльності і фінансовому стані позичальників, прогнозувати майбутній стан справ позичальника та передбачати обставини, які можуть на них вплинути.

Слід зазначити, що організована у банку належним чином оцінка кредитоспроможності позичальників це достатньо дієвий метод запобігання виникненню ймовірних ризиків. Однак, нині така діяльність банку супроводжується низкою проблем, що потребують ретельної перевірки поданої потенційним позичальником інформації юридично-економічного характеру. Разом із тим, використовувани на сьогодні вітчизняними банками, методики оцінки кредитоспроможності позичальника потребують істотного удосконалення з огляду на порівняно високий рівень ризиків, що притаманний підприємницькій діяльності в перехідній економіці, а відтак і високий рівень кредитних ризиків для самих банківських установ. У цих умовах за необхідне, з нашої точки зору, видається розробка у рамках пропонованого вище Регламенту загального алгоритму процесу діагностики кредитоспроможності суб'єктів господарювання.

Розробка та запровадження у банківську практику, запропонованого нами вище, алгоритму діагностики кредитоспроможності суб'єктів господарювання повинна бути чітко деталізована у такому внутрішньобанківському положенні як Регламент роботи банку щодо кредитного забезпечення підприємницької діяльності, і слугувати основою підвищення ефективності діяльності комерційного банку в частині управління кредитними ризиками.

Діагностика кредитоспроможності клієнта може, в принципі, складатися із двох

взаємопов'язаних частин: внутрішньої та зовнішньої діагностики кредитоспроможності суб'єктів підприємницької діяльності. Перша частина передбачає проведення аналітичної роботи комерційного банку щодо встановлення попереднього та заключного діагнозу кредитоспроможності суб'єктів підприємницької діяльності. До другої частини, а саме провадження зовнішньої діагностики, з нашої точки зору, слід віднести аналітичну роботу комерційного банку щодо оцінки кредитного ризику, пов'язаного із конкретними умовами надання певного виду кредиту суб'єктам господарювання (рис. 2.).

Розробка такого алгоритму діагностики кредитоспроможності суб'єктів господарювання, з нашої точки зору, повинна забезпечити підвищення ефективності роботи комерційного банку щодо кредитного забезпечення підприємницької діяльності, оскільки з одного боку – покращить аналітичну роботу з приводу встановлення попереднього та заключного аналізу кредитоспроможності позичальників; а з іншого - сприятиме запобіганню та мінімізації кредитного ризику.

До основних показників, які складають методику діагностики кредитоспроможності підприємства, тобто першого блоку алгоритму, відносяться такі індикатори: ліквідності, платоспроможності і оборотності. При цьому одним із основних показників оцінки симптомів некредитоспроможності позичальника є, з нашої точки зору, значна питома вага зобов'язань перед бюджетом та державними цільовими фондами у загальній величині заборгованості. Вагомим аргументом на користь цього твердження є те, що у відповідності до черговості платежів в першу чергу здійснюються платежі в бюджет та державні цільові фонди, а потім уже усі інші платежі. Тому, насамперед, банк повинен звертати увагу на обсяги заборгованості, її структуру, кредиторів та можливість її вчасного погашення. Також до основних індикаторів визначення ступеня некредитоспроможності відносяться коефіцієнти покриття (співвідношення оборотних коштів і зобов'язань) та розмір недостатності фінансових ресурсів.

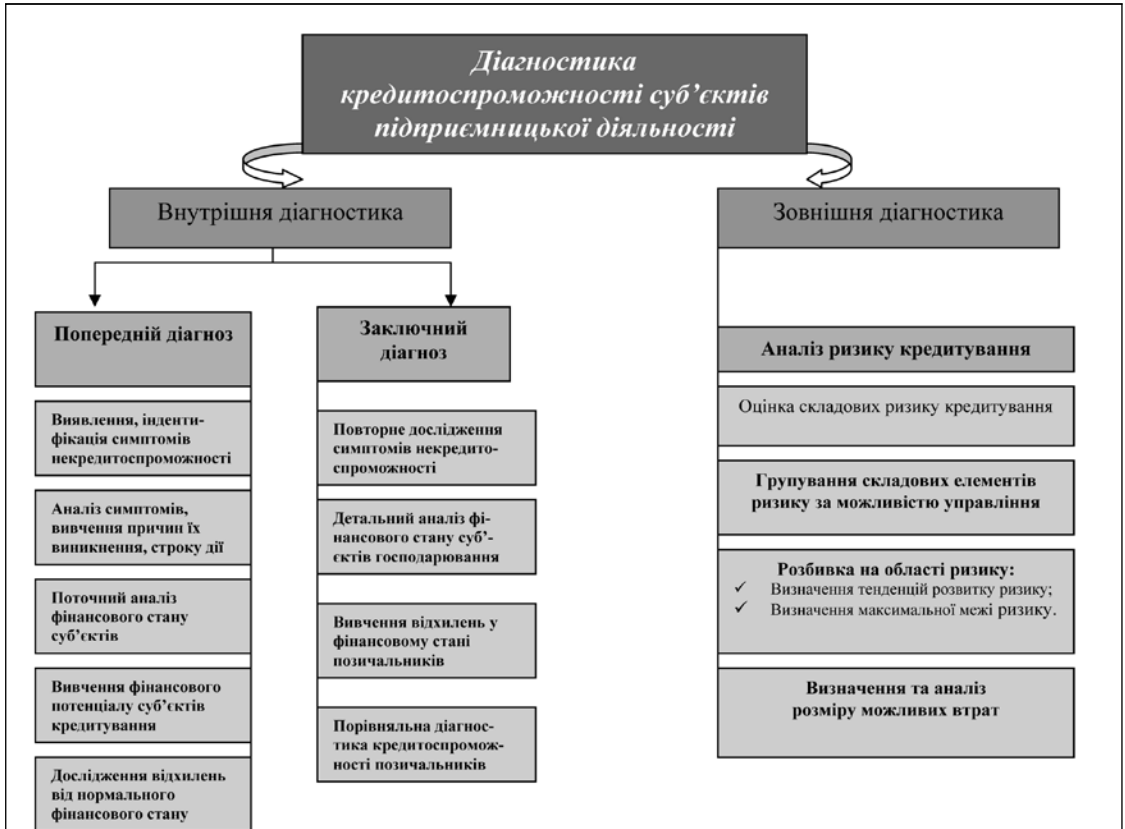

Рис. 2. Алгоритм процесу діагностики кредитоспроможності окремого позичальника

У процесі внутрішньої діагностики кредитоспроможності суб'єктів господарювання велике значення необхідно приділяти вивченню ефективності прийняття інвестиційно-фінансових рішень. Прийняття рішень фінансового характеру у більшості суб'єктів господарювання здійснюється, зазвичай, частіше, аніж інвестиційного характеру.

Слід зазначити, що при діагностиці ефективності прийняття рішень інвестиційно-фінансового характеру необхідно виходити із того, на якій стадії розвитку знаходиться підприємство і, яка його галузева приналежність. Основні види фінансового стану об'єкта діагностики до і після прийняття рішень інвестиційно-фінансового характеру можна згрупувати за типами стійкого, задовільного і складного (табл. 3.).

Попри необхідність дослідження фінансового стану суб'єктів господарювання банку

необхідно провести детальний аналіз ризику кредитування, що охоплює другий блок запропонованого нами вище алгоритму. Методика діагностики ризику кредитування повинна базуватися, з нашої точки зору, на таких чотирьох основних процедурах: 1) групування складових елементів ризику за можливістю управління (у цьому зв'язку розрізняють дві групи: диверсифікована та недиверсифікована); 2) детальний аналіз виявлених груп ризику і конкретного підвиду ризику (тут також необхідно здійснювати аналіз факторів, які визначають ступінь прояву ризику); 3) визначення ймовірності виникнення ризику (даний етап повинен включати наступні розділи: 3.1. Розбивка на сектори ризику; 3.2. Визначення тенденції розвитку ризику; 3.3. Визначення максимально можливого рівня ризику); 4) визначення і аналіз розміру можливих втрат.

Таблиця 3

Типологія видів фінансового стану об'єкта дослідження за результатами діагностування ефективності прийняття рішень інвестиційно-фінансового характеру

Фінансовий стан об'єкта дослідження до прийняття рішень	Фінансовий стан об'єкта дослідження після прийняття рішень
<i>Типологія видів фінансового стану об'єкта дослідження за результатами діагностування ефективності прийняття рішень інвестиційного характеру</i>	
1. Стейкий фінансовий стан	<i>1 варіант</i> – покращення фінансового стану у поточному періоді або в перспективі; <i>2 варіант</i> – погіршення фінансового стану; <i>3 варіант</i> – імовірність втрати фінансової стійкості, зниження фінансової активності при вилученні ресурсів, які перевищують реальні обсяги фінансового потенціалу
2. Задовільний фінансовий стан при незначній величині фінансового потенціалу	<i>1 варіант</i> – покращення фінансового стану у поточному періоді або у перспективі; <i>2 варіант</i> – більша ймовірність ризику зниження фінансової стійкості, погіршення фінансового стану у випадку вилучення ресурсів, значно перевищуючих реальні обсяги фінансового потенціалу
3. Складний фінансовий стан	<i>1 варіант</i> – погіршення фінансового стану; операції при вихідному фінансовому стані недоцільні; <i>2 варіант</i> – покращення фінансового стану в поточному періоді або у перспективі у випадку, коли вилучені ресурси на дану операцію надані у вигляді фінансової допомоги
<i>Типологія видів фінансового стану об'єкта дослідження за результатами діагностування ефективності прийняття рішень фінансового характеру</i>	
Операції щодо залученню кредитних ресурсів	
1. Стейкий фінансовий стан	<i>1 варіант</i> – покращення фінансового стану у поточному періоді або в перспективі; <i>2 варіант</i> – незначне погіршення фінансового стану; <i>3 варіант</i> – імовірність втрати фінансової стійкості, зниження фінансової активності при залученні, як правило, дорогих ресурсів на короткостроковій основі у обсягах, які перевищують реальні обсяги фінансового потенціалу
2. Задовільний фінансовий стан при незначній величині фінансового потенціалу	<i>1 варіант</i> – покращення фінансового стану у поточному періоді або у перспективі; <i>2 варіант</i> – більша ймовірність ризику зниження фінансової стійкості, погіршення фінансового стану у випадку залучення ресурсів, які значно перевищують реальні обсяги фінансового потенціалу
3. Складний фінансовий стан	Відсутність, як правило, операцій даного виду або <i>1 варіант</i> – покращення фінансового стану, як правило, на умовах пільгового кредитування або безповоротного (державного) кредитування

Підсумовуючи вищезазначене, приходимо до таких висновків і узагальнень.

1. Оскільки механізм управління ризиком кредитування достатньо складний, то розмежування на сектори ризику необхідно проводити на основі стану ліквідності кредитного портфеля. Таким чином, з нашої точки зору, можна виокремити наступні сектори ризику кредитування та технологію їх визначення, а саме:

- безризиковий сектор характеризується певним мінімальним за імовірністю виникнення розміром втрат;

- сектор мінімального ризику характеризується затримкою поступлень (процентів) за кредитами, виникнення перебоїв із платежами за позикою. Із позицій банку це буде означати виникнення фактора, котрий визначає його ліквідність в цілому. Перебої із поступленням фінансових ресурсів ведуть до порушення технологічного режиму роботи банку, недоотримання прибутків;
- сектор підвищеного ризику характеризується тривалими затримками у поступленні платежів за позикою при зниженні загальної ліквідності кредитного портфеля;

- сектор критичного ризику характеризується непогашенням до 50% загального обсягу виданих кредитних ресурсів за тим чи іншим видом кредитування. При зниженні загальної ліквідності кредитного портфеля до 7% при умові, що даний вид кредитів у портфелі в цілому займає до 30%;
- сектор неприйнятної ризику характеризується непогашенням до 75% загального обсягу виданих кредитних ресурсів. При зниженні загальної ліквідності кредитного портфеля (у частині того чи іншого виду кредитування) до 10% при умові, що дана частина портфеля в цілому займає до 30%.

2. Загальна ліквідність кредитного портфеля банку в цілому визначається як відношення величини непогашених кредитів (за всіма видами кредитних операцій) до загального обсягу наданих кредитів. Однак сам цей термін з точки зору теорії банківської справи слід трактувати наступним чином: загальна ліквідність кредитного портфеля – спроможність банку без порушення технологічного режиму роботи вилучати кошти на здійснення кредитних операцій. При цьому одним із основних індикаторів ризику є частка простроченої заборгованості у загальній величині портфеля.

3. На основі отриманих результатів процесу діагностування досить важливо для банку визначитись із політикою управління ризиком кредитування. При цьому політика управління ризиком кредитування в цілому повинна включати: 1) управління ліквідністю банку; 2) управління ліквідністю кредитного портфеля; 3) управління кредитним ризиком.

4. Для підвищення ефективності операцій кредитування в процесі дослідження і управління ризиком доцільно у процесі діагностики використовувати додаткову систему показників у відповідності до конкретного виду кредиту. Зокрема, можна використовувати наступну

систему показників: 1) частка того чи іншого виду кредитів у загальному обсязі виданих кредитів; 2) відношення наданих кредитів конкретного виду (за строками, галузям економіки) до загального обсягу залучених фінансових ресурсів; 3) відстеження в динаміці показника розміру непогашених кредитів; 4) відношення величини резерву до наданого кредиту у розрізі строків, галузей економіки; 5) показники структури кредитного портфеля; 6) група показників ліквідності банку; 7) група показників ліквідності кредитного портфеля.

Отже, провадження банком комплексної діагностики кредитоспроможності суб'єктів господарювання, з нашої точки зору, повинне сприяти підвищенню ефективності функціонування банків у механізмі кредитного забезпечення підприємницької діяльності у цілому, а запропоновані заходи можуть оптимальним чином доповнити існуючі нині методики оцінки кредитоспроможності клієнта та мінімізації кредитного ризику.

Література

1. Загородній А.Г., Вознюк Г.Л., Сможенко Т.С. *ФІНАНСОВИЙ СЛОВНИК*. – 2 – ге видання, виправлене та доповнене. Львів: Видавництво “Центр Європи”, 1997. – 576 с.
2. Ілляшенко С.М. *Економічний ризик*. - К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 220 с.
3. *Банковский портфель – 2 (Книга банковского менеджера. Книга банковского финансиста. Книга банковского юриста) / Отв. ред. Ю.М. Коробов, Ю.Б. Рубина, В.И. Солдаткин*. – М.: СОМИНТЭК, 1994. – 752 с.
4. *Банковское дело / Под ред. О.И. Лаврушина*. – М.: Банковский и биржевой научно-консультационный центр: ЭКОС, 1992. – 428 с.
5. *Грабовый П.Г. и др. Риски в современном бизнесе*. - М.: Аланс, 1994. – 200 с.
6. *Методичні вказівки НБУ з інспектування банків “Система оцінки ризиків”*.